

BAZOPATI TAʼLIMI OLIY, FAN VA INNOVATSIYAI
RESPUBLIKAI ʻZBEKISTON

Ҳикматов Ҳикмат

ХОНИШИ ИФОДАНОК ВА МАДАНИЯТИ НУТҚ

МАҚМУАИ ОМУЗИШИЙ – ТАЪЛИМИЙ

100000 - фанҳои гуманитарӣ

110000 – фанҳои педагогӣ

5111300 - забони модарӣ ва адабиёт

Тошкент
«ZEBO PRINT»
2024

Ҳикматов Ҳикмат. Хониши ифоданок ва маданияти нутқ. – Т.: “ZEBO PRINT”, 2024. 128 б.

Ҳамаи мавзӯҳои маҷмӯаи омӯзишии мазкур дар асоси мавзӯҳои барномаи таълимии фанни “Маданияти нутқ ва хониши ифоданок” таҳия карда шудааст. Дар он баъзе масоили соҳаи ҳусни баён, маданияти нутқ ва меъёрҳои он, мушкилоти илми мазкур ва тамоюлоти ба худ хоси маданияти гуфтор мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Маҷмӯа барои такмили дониш ва малакаи донишомӯзони муассисоти олии кишварамон аз рӯйи фанҳои филологӣ воситаи таълимии арзишманд хоҳад буд.

ISBN

Сарсухан

Сухан санҷида гӯ, то дӯстро душман нагардонӣ,
Зи ҳарфи бетааммул ошно бегона мегардад.

Абдулқодири Бедил

Оре, риоя кардан ба қонуну қоида, меъёрҳои талаби забони адабӣ яке аз масъалаҳои муҳимтарини илми забоншиносӣ ба шумор меравад. Ин аст, ки имрӯз дар назди факултаҳои фанҳои филологии мактабҳои олии фанни махсусе бо номи “Хониши ифоданок ва маданияти нутқ” ба донишҷӯён дарс дода мешавад, ки айнан талабу тақозои замон аст. Дуруст аст, ба ин талабот на фақат муҳассилини факултаҳои филологӣ, балки зарур аст, кулли наояндагони забонҳои гуногун дар ҳамдигарфаҳмию ҳамдилия риоят наоянд. Маҳз аз ҳамин сабаб забон бе ҷомеа ва ҷомеа бе забон арзи ҳастӣ карда наметавонад. Аз ҳамин нуқтаи назар, бояд гуфт, ки ҳама гуна забонҳои халқҳои дунё барои ғӯйиши умумии миллату халқиятҳои худашон забони адабии худро доранд ва дар ифодаи ҳамбастагӣ аз он ба таври умумӣ истифода мебаранд.

Бояд зикр кард, то он давроне, ки забон ҳамчун падидаи воломақом арзи ҳастӣ накард, пайдоиши ҷамъиятро зикр намудан амри маҳол аст. Аз ин рӯ, забонро беҳуда ҳодисаи иҷтимоӣ наменоманд. Дар ҳақиқат, бунёди ҷомеаро бидуни муошират, ҳамдигарфаҳмӣ, илму фарҳанг, ташкили истеҳсолот ва ваҳдати миллий тасаввур кардан мумкин нест, яъне забон яке аз нишонаҳои ҳастии ҷамъият буда метавонад. Ҷамъият забонро барои он ба вучуд овардааст, ки дар майнаи инсон зоҳир шудани тафаккур ва дар забони вай баён кардани фикру андеша ба миён омад. Аз ин ҷост, ки нависандаи рус А.М.Горкий гуфта буд, ки “забон ҷомаи ҳама гуна тафаккурҳост”.

Баробари пешрафти ҷомеа забон низ инкишоф меёбад. Ин масъала бевосита тақозои ҳаёт буда, ҳар як

фарди ҷомеа, ба вижа шахсоне, ки бо забон сари ҳар як лаҳза кор мебаранд, барои дуруст навиштану рост сухан гуфтан саъю кӯшиш менамоянд. Яъне меъёрҳои талаби дастурии онро аз таҳти дил риоят намуда, ба қонуниятҳои он эҳтиром мегузоранд. Худ аз худ аён аст, ки риоят накардан ба қавоиди забону гуфтор боиси ҳама гуна бадбахтиҳост. Айнан дар ҳамин маънӣ, шоири ширинкаломи адабиёти тоҷик Абӯшакури Балхӣ хеле хуб фармудааст:

Шунидам, ки бошад забони сухан,
Чу алмоси буррону теги куҳан.

Аз ин ҷост, ки забон барои ин ки чу алмос буррову монандитеғикӯҳанкорхӯрдабошад, ҳатман хизмати халқро ба ҷо оварад ва тамоми душвориҳои онро дар мубодилаи афкор осон намояд ва албатта, зарур аст, ки мардум низ аз забони модарии худ бохабар бошанд, ҳамеша ба омӯхтану такмили он саъю кӯшиш намоянд, то худро шиносанд ва ба сӯйи маърифат, маънавият ва тараққиёту инкишофи ҳаёти ҷамъият раҳсипор гарданд. Аз ин нуқтаи назар, дар ҳама давраи замон хизмати забони адабӣ чунин будааст ва тақозои бозсозии ҷамъияти кунунии мо низ аз ҳаминҳо иборат мебошад. Бинобар ин ки омӯхтан ва аз худ кардани забон танҳо барои аз ёд кардани қоида ва супоридани имтиҳон набошад, балки дар ҳаёти ҳаррӯза ва фаъолияти доимӣ дар муносибати ҷамъиятии одамон аслиҳаи тавоноии мубодилот бошад, зарур аст, ки мавзӯи баҳси илми забон ва ҳусни баён, усулҳои таълими услубшиносӣ дар мактабҳо ба роҳ монда шуда, дар донишкадаву донишгоҳҳо такмил дода шавад. Сабаби иншо шудани ин дастури таълимӣ, ки барои донишҷӯёни мактабҳои олӣ нигаронда шудааст, масъалаҳои назариявии забону услубро пайваستا ба вазифаҳои амалии онҳо шарҳ додан мебошад. Умед дорем, ки ин дастури омӯзишию таълимӣ ба инкишофи маҳорати забондонии суханварию омӯзандагон ёрӣ мерасонад.

Яке аз нишонаҳои муҳимтрини ғазилати инсонӣ ва дараҷаи маърифати вай бемуҳобо хушгӯйиву ростгӯфторӣ ва ҳақбиниву ҳақгӯйӣ аст. Барои ба ин гуна ғазилати нек ноил шудан зарур аст, ки ҳар чӣ бештар ва пештар қонуну қоидаҳои забони модариро хуб омӯхтан талаб карда мешавад. Маҳз шахсе, ки ба меъёрҳои забони адабӣ мувофиқи талаби илми забоншиносӣ амал мекунад ва онҳоро бамавқеъ дар мавриди зарурӣ истифода мебарад, бешак, ба муваффақиятҳои калон соҳиб мегардад. Хубу зебо донишони забони модарӣ ин худ як давлати бебаҳост. Айнан ҳамин маънӣ дар ашъори адибони классики муосири мо борҳо ифода ёфтааст:

Ҳар кас ба забони худ сухандон гардад,
Донишони чандин забон осон гардад.

Аз ин нуқтаи назар, забони милли сарвати бебаҳо, маданият ва ифодагари рӯҳи ҳар як халқу миллат ҳисобида мешавад. Латофату назокат, салосату ғановат, ғасоҳату зарофати каломӣ модариро донишони барои ҳар як шахси бошууру маърифатнок тақозои муоширати ҳаёти ҳаррӯза ба шумор меравад. Ва айнан дар ин замина ғанӣ “Ҳониши ифоданок ва маданияти нутқ” дар дастурҳои омӯзишии мактабҳои олии ҷорӣ карда шудааст, ки ин хеле бамаврид мебошад. Зеро хуб донишони қонуну қоидаҳои забони модарӣ барои омӯхтани забонҳои дигар мусоидат мекунад.

Бояд зикр кард, ки дар даврони шӯравӣ бинобар имтиёзи зиёд доштани забони расмӣ русӣ дар соҳаҳои коргузори давлатӣ ва муҳовараи ҷамъиятӣ забони мо чандон ғайриқимматӣ хуб набошад. Ин тарзи коргузори барои рағбат сарвати луғавӣ ва сохти дастурии забонамон бетаъсир намонд. Донишмандони сухансанҷ ва забоншиноси мо ин гуна ранг гирифтани ҷараёни корро ба таври зерин баён кардаанд: Ин буд, ки “дар таркиби луғавӣ ва сохти грамматикӣ он (забони тоҷикӣ)